

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۸۳
شماره ۴

۱۳۸۰ / ۴ / ۲۰

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی امام صادق (ع)

تیم

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی

احمد صادقی

استاد راهنما:

دکتر داود باوند

استاد مشاور:

دکتر امیر محمد حاجی یوسفی

پائیز ۱۳۷۸

۳۹۸۵۶

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی

احمد صادقی

استاد راهنما:

دکتر داود باوند

013372

پائیز ۱۳۷۸

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

۶۹۴۰۵۶۵۴۶

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای احمد صادقی

تحت عنوان علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران نام و نام خانوادگی رتبه علمی محل امضاء

استادیار	دکتر داود باوند	(۱) استاد راهنما:
استادیار	دکتر امیر محمد حاجی یوسفی	(۲) استاد مشاور:
استادیار	دکتر فرهاد عطایی	(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:

(۴) اساتید ناظر:

استادیار	دکتر محمد رضا مجیدی	(۱)
		(۲)

« تقدیم به پدر و مادرم »

چکیده:

جهان در سالهای پس از خاتمه جنگ جهانی دوم دارای نظام دو قطبی بود و رقابت ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی در سالهای جنگ سرد، ساختار نظام بین الملل را شکل می داد. فروپاشی شوروی در سالهای واپسین قرن بیستم بی تردید یکی از مهمترین و در عین حال عجیب ترین رخدادهای سده حاضر به شمار می رود. مهمترین پیامد این رخداد عظیم، خارج شدن جهان از سیستم دو قطبی و پایان جنگ سرد بود. با فروپاشی شوروی دورانی از بی نظمی در عرصه روابط بین الملل پدیدار گشته است که هنوز هم ادامه دارد. ایالات متحده آمریکا به عنوان رقیب اصلی شوروی در دوران جنگ سرد و رهبر بلوک غرب، تلاش در جهت کسب رهبری تحولات جهانی را آغاز نموده و مدعی است که پس از فروپاشی شوروی جهان دارای سیستم تک قطبی خواهد بود. از سوی دیگر روسیه، چین و جمهوری اسلامی ایران و برخی دیگر از کشورهای مستقل جهان برای استقرار نظامی چند قطبی در جهان تلاش می کنند. بدین جهت همکاری استراتژیک کشورهای مستقل برای مقابله با نظم نوین جهانی مورد نظر ایالات متحده ضروری به نظر می رسد.

در این تحقیق به بررسی دلایل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی پرداخته شده است. فرضیه ما این است که منافع ملی دو کشور ایران و روسیه در سالهای پس از فروپاشی شوروی، اقتضای توسعه روابط بین دو کشور را داشته است. تبیین شرایط نوین نظام بین الملل پس از فروپاشی شوروی و توضیح در مورد تأثیر فروپاشی شوروی بر تغییر ژئوپلتیک منطقه آسیای مرکزی و قفقاز و اثرگذاری دو موضوع پیش گفته بر روابط ایران و روسیه، مطالب عمده مورد بحث در این رساله هستند. زمینه ها و محورهای توسعه روابط دو کشور در طی سالهای اخیر نیز مورد بحث و کنکاش قرار گرفته است.

روابط بین الملل - ایران - روسیه - روابط دو جانبه

خلاصة :

النظام العالمي بعد الحرب العالمية الثانية كان على شكل نظام القطبين حيث التنافس بين الولايات المتحدة الاميركية و الاتحاد السوفيتى ابان الحرب الباردة كان يرسم النظام الدولى فى العالم. انهيار الاتحاد السوفيتى فى نهاية القرن العشرين كان دون شك فى اهم و اغرب الاحداث التى شهدها هذاالقران و ترتبت عليه تبعات و نتائج مهمة كان من اهمها نهاية الحرب الباردة و تغيير النظام العالمى من نظام القطبين. مع انهيار الاتحاد السوفيتى ظهر عهد جديد على صعيد العلاقات الدولية. الولايات المتحدة الاميركية المنافسة الاصلية للاتحاد السوفيتى ابان الحرب الباردة و زعيمة الكتلة الغربية بدأت تتحرك لتقود التطورات العالمية و أخذت تدعى بأن العالم بعد انهيار الاتحاد السوفيتى سيكون آحادى القطب. من جهة اخرى هناك بعض البلدان المستقلة و فى اهمها روسيا و الصين و الجمهورية الاسلامية الايرانية و بعض البلدان الاخرى بدأت جهوداً لترسيم نظام عالمى متعدد الاقطاب. و فى هذا المنطلق تظهر ضرورة التعاون الاستراتيجى بين هذه البلدان و سائر البلدان المستقلة لمواجهة النظام العالمى الجديد الذى تروج له الولايات المتحدة الاميركية.

يتضمن هذا التحقيق دراسة موضوعية حول اسباب تطوير العلاقات الايرانية الروسية بعد انهيار الاتحاد السوفيتى. و تثبت فرضيتنا أن تكون المصالح الوطنية للبلدين بعد انهيار الاتحاد السوفيتى هى التى دفعت بهما الى تعزيز علاقاتهما فيما بينهما. كما تتضمن هذه الرسالة شرح الظروف الحاكمة فى ظل النظام العالمى الجديد بعد انهيار الاتحاد السوفيتى و يتضمن ايضاً شرحاً حول الاثار التى تركها انهيار الاتحاد السوفيتى على الجغرافيا السياسية فى آسيا الوسطى و القوقاز و آثار هاتين المسئلتين على العلاقات الايرانية الروسية. كما تبحث هذه الرسالة اهم مجالات التعاون بين البلدين خلال الاعوام الاخيرة.

العلاقات الدولية - ايران - روسيا - العلاقات الثنائية

« فهرست مطالب »

<u>صفحه</u>	<u>عناوین</u>
۱	مقدمه
۴	فصل اول: تاریخچه مختصر روابط بین دوکشور ایران و روسیه
۵	۱ - ۱ - روابط ایران و روسیه قبل از انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ روسیه
۱۱	۱ - ۲ - روابط دوکشور از انقلاب بلشویکی روسیه تا انقلاب اسلامی ایران
۱۴	۱ - ۲ - ۱ - قرارداد مودت ۱۹۲۱ ایران و شوروی
۱۶	۱ - ۲ - ۲ - روابط دوکشور در دوران حکومت رضاخان
۱۷	۱ - ۲ - ۳ - روابط دوکشور در جنگ جهانی دوم
۱۸	۱ - ۲ - ۴ - پایان جنگ جهانی دوم و شروع مسئله آذربایجان
۲۱	۱ - ۲ - ۵ - روابط دوکشور پس از ختم غائله آذربایجان تا سال ۱۹۶۰
۲۵	۱ - ۲ - ۶ - روابط دوکشور در طی سالهای تنش زدایی (دهه ۱۹۶۰)
۲۷	۱ - ۲ - ۷ - تقویت سیاست حسن همجواری ایران و شوروی در دهه ۱۹۷۰
۳۱	۱ - ۲ - ۸ - موضع شوروی در قبال انقلاب اسلامی ایران
۳۵	۱ - ۳ - روابط دوکشور پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران تا فروپاشی شوروی
۳۶	۱ - ۳ - ۱ - عوامل تأثیرگذار بر روابط دوکشور در سالهای اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی

۳۶	الف) روابط ایران و آمریکا
۳۸	ب) مسئله افغانستان
۳۹	ج) حزب توده ایران
۴۲	د) صدورگازایران به شوروی
۴۲	ه) برخورد شوروی با اقلیت‌های قومی در ایران
۴۴	و) تأثیرپذیری مسلمانان شوروی از انقلاب اسلامی ایران
۴۵	ز) موضوع قرارداد ۱۹۲۱ ایران و شوروی
۴۶	۱- ۳- ۲- تحلیلی از روابط دوکشور در سالهای اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۴۶	۱- ۳- ۳- جنگ تحمیلی ایران و عراق و مواضع دولت شوروی در جنگ
۵۰	۱- ۳- ۴- توسعه روابط ایران و شوروی پس از پایان جنگ تحمیلی
۵۳	۱- ۴- تحلیلی کلی از روابط دوکشور قبل از فروپاشی شوروی
فصل دوم: شرایط نوین نظام بین الملل پس از فروپاشی شوروی و نقش آن در توسعه روابط دوکشور ایران و روسیه	
۵۶	روسیه
۵۷	مقدمه فصل دوم
۵۷	۲- ۱- نگاهی به روند فروپاشی شوروی و علل آن
۶۶	۲- ۲- تأثیرات فروپاشی شوروی بر ساختار نظام بین الملل
۷۱	۲- ۳- نگاهی به سیاست خارجی روسیه پس از فروپاشی شوروی
۸۰	۲- ۴- توسعه روابط ایران و روسیه با توجه به ساختار جدید نظام بین الملل
۸۳	فصل سوم: همگرایی ایران و روسیه با توجه به اشتراک منافع دوکشور در برخی مسایل منطقه‌ای
۸۴	مقدمه فصل سوم
۸۵	۳- ۱- تأثیرات منطقه‌ای فروپاشی شوروی

۸۹	۲-۳- مواضع ایران و روسیه در آسیای مرکزی و قفقاز
۹۷	۳-۳- مواضع ایران و روسیه در مورد رژیم حقوقی دریای خزر
۱۰۶	۳-۴- مواضع ایران و روسیه در مورد برخی مسایل خاورمیانه
۱۱۳	فصل چهارم: بررسی ابعاد توسعه روابط دوکشور
۱۱۴	مقدمه فصل چهارم
۱۱۵	۴-۱- همکاریهای اقتصادی و تکنولوژیک
۱۲۱	۴-۲- همکاریهای نظامی و تسلیحاتی
۱۲۶	۴-۳- همکاریهای اتمی
۱۲۹	۴-۴- همکاریها و مراودات دیپلماتیک
۱۳۳	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۳۹	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه :

جهان در سالهای پس از خاتمه جنگ جهانی دوم دارای نظامی دو قطبی بود و رقابت ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی در سالهای جنگ سرد، ساختار نظام بین الملل را شکل می داد. تحت چنین شرایطی بسیاری از کشورهای جهان بقای خود را در پیوستن به یکی از دو اردوگاه شرق یا غرب می جستند و دو ابرقدرت هر روز در پی توسعه مناطق تحت نفوذ خود بودند. برخی کشورها وارد اتحادیه های سیاسی نظامی با یکی از دو ابرقدرت شده بودند و برخی دیگر به نوعی تحت حمایتی غیر رسمی تن داده بودند. معدود کشورهای مستقل جهان نیز منافع ملی خود را از طریق بهره برداری هوشمندانه از رقابتهای بین دو بلوک شرق و غرب دنبال می نمودند. فروپاشی شوروی در سالهای واپسین قرن بیستم بی تردید یکی از مهمترین و در عین حال عجیب ترین رخدادهای سده حاضر به شمار می رود. در حالی که بسیاری از تحلیل گران مسائل جهانی غلبه نهایی ابرقدرت شرق را وعده داده بودند و با وجود اینکه این ابرقدرت از لحاظ نظامی در اوج قدرت بود، به دلیل وجود مشکلات عدیده ساختاری در نظام سیاسی و اقتصادی و اجتماعی آن به ناگاه فروپاشید.

مهمترین پیامد این رخداد عظیم، خارج شدن جهان از سیستم دو قطبی و پایان جنگ سرد بود. با فروپاشی شوروی دورانی از بی نظمی در عرصه روابط بین الملل پدیدار گشته است که هنوز هم ادامه دارد. ایالات متحده به عنوان رقیب اصلی شوروی در دوران جنگ سرد و رهبر بلوک غرب، تلاش در جهت کسب رهبری تحولات جهانی را آغاز نموده و مدعی است که پس از فروپاشی شوروی جهان دارای سیستم تک قطبی خواهد بود. از سوی دیگر روسیه، چین و جمهوری اسلامی ایران و برخی دیگر از کشورهای مستقل جهان برای استقرار نظامی چندقطبی در جهان تلاش می کنند. بدین جهت همکاری استراتژیک کشورهای مستقل برای مقابله با نظم نوین جهانی مورد نظر ایالات متحده، ضروری به نظر می رسد.

هدف این تحقیق بررسی دلایل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی می باشد. به عبارت دیگر در این پژوهش در پی آن هستیم که به سؤالات زیر پاسخ مناسبی ارائه دهیم: ۱ - چرا روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی توسعه یافته است؟

۲- شرایط نوین نظام بین الملل پس از فروپاشی شوروی، چه تأثیری در توسعه روابط بین دو کشور داشته است؟
۳- فروپاشی شوروی چه تأثیری در تغییر ژئوپلتیک منطقه داشته و این تغییرات چگونه بر روابط ایران و روسیه اثر گذار بوده است؟

۴- چه اشتراکاتی در منافع ملی دو کشور ایران و روسیه وجود دارد که موجب توسعه روابط دو کشور گردیده است؟
۵- روابط دو کشور در چه زمینه هایی توسعه یافته است؟

در این تحقیق همواره روسیه را به عنوان جانشین اصلی اتحاد جماهیر شوروی در نظر گرفته و روابط ایران و روسیه را ادامه روابط کشورمان با اتحاد جماهیر شوروی سابق دانسته ایم و در مواردی به مقایسه سطح و چگونگی روابط قبل و بعد از فروپاشی شوروی پرداخته ایم.

فرضیه ما این است که منافع ملی دو کشور ایران و روسیه در سالهای پس از فروپاشی شوروی، اقتضای توسعه روابط بین دو کشور را داشته است. در این تحقیق خواهیم کوشید که این فرضیه را به آزمون گذاشته و صحت آن را با اقامه دلایل روشن نشان دهیم.

هرچند در مطبوعات داخل و خارج کشور مقالات فراوانی در زمینه موضوعات مرتبط با این تحقیق به چاپ رسیده ولی به جرأت می توان گفت که هیچ پایان نامه مستقلی تا کنون این موضوع را مورد تحقیق قرار نداده است و از این رو ضرورت انجام تحقیقی در زمینه علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی آشکار می گردد. و از آنجا که روابط با روسیه همواره به عنوان یکی از اصلی ترین زمینه های فعالیت دستگاه دیپلماسی کشورمان مطرح بوده و هست، امید است که این تحقیق بتواند در دادن بینشی استراتژیک به تصمیم گیرندگان عرصه سیاست خارجی مفید و مؤثر واقع شود. این پژوهش همچنین می تواند مورد استفاده مراکز علمی و پژوهشی و دانشجویان علاقمند به تحقیق در عرصه روابط بین الملل قرار گیرد.

روش تحقیق در این پژوهش روش کتابخانه ای بوده و سعی شده که با استفاده از کتابها، مقاله ها، سخنرانیها، اخبار و گزارشهای موجود در مطبوعات داخل و خارج کشور، به موضوع مورد نظر پرداخته شده و مجموعه این داده های اطلاعاتی در چارچوب یک تحقیق منظم مورد استفاده قرار گیرد. همانگونه که می دانیم

دسترسی به منابع دست اول در زمینه تحقیق در عرصه روابط بین الملل کاری غیر ممکن و یا بسیار دشوار است و به دلیل اینکه برای نگارنده نیز دسترسی به منابع دست اول از قبیل شخصیت‌های تصمیم‌گیرنده در عرصه سیاست خارجی و اسناد و اطلاعات محرمانه میسر نگردد، به ناچار از منابع دست دوم استفاده نمودم.

این تحقیق مشتمل بر پنج فصل و یک مقدمه است. با عنایت به اینکه بررسی روابط دو کشور بدون در نظر گرفتن سابقه تاریخی این روابط امکان پذیر نمی باشد و بررسی تاریخچه روابط دو کشور می تواند به تحلیل وضعیت فعلی کمک شایانی بنماید، در نخستین فصل تحقیق به ارائه تاریخچه مختصری از روابط ایران و روسیه پرداخته ایم. در فصل دوم به شرایط نوین نظام بین الملل پس از فروپاشی شوروی اشاره شده و نقش آن در توسعه روابط بین دو کشور، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در فصل سوم اشتراک منافع ملی ایران و روسیه در برخی مسایل منطقه ای مورد بررسی قرار گرفته و همگرایی دو کشور به دلیل این اشتراکات مورد تحلیل واقع گردیده است. در فصل چهارم ابعاد و زمینه های توسعه روابط بین دو کشور مورد ارزیابی واقع شده و جنبه های مختلف همکاری بین دو کشور مورد تحلیل قرار گرفته است. و بالاخره در فصل پنجم یک جمع بندی و نتیجه گیری کلی از مجموعه بحثهای مطرح شده در این تحقیق به عمل آمده است.

در خاتمه لازم می دانم که از راهنماییها و ارشادات استاد محترم جناب آقای دکتر باوند که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشتند و از نظرات و انتقادات استاد گرامی جناب آقای دکتر حاجی یوسفی که استاد مشاور اینجانب بوده اند کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز دارم.

فصل اوّل :

تاریخچه مختصر
روابط بین دو کشور ایران و روسیه